

МЕТОДИ АКТИВНОГО НАВЧАННЯ

УДК : 30

Л. П. Грузінова*доцент, Академія адвокатури України***О. Я. Грузінов***викладач-методист вищої категорії, Державний заклад «Київський коледж зв'язку»*

Восвітньому процесі широко застосування методи активізації освітньої діяльності, нові форми проведено традиційних видів навчальних занять. Вони спрямовані на формування професійної компетентності і засновані на експериментально встановленому факті, що люди запам'ятовують (за тих же рівних умов) до 90 відсотків того, що вони роблять, до 50 відсотків того, що вони бачать, і тільки 10 відсотків того, що вони чують [2, 464]. Конфуцій понад 2000 років тому теж казав: «Те, що я чую, я забуваю, те, що я бачу, я пам'ятаю, те, що я роблю, я розумію». Майбутні правознавці значно краще сприймають і засвоюють саме динамічні процеси власної освітньої діяльності. Однак ігрове (імітаційне) моделювання й досі не визнається нашими законодавцем видом навчальних занять у ВНЗ.

Розглянути методи активізації навчальної діяльності в аспекті здобуття професійної компетентності. Ануються моделі аналізу конкретних ситуацій та дидактичної гри.

Коротко аналізуються моделювання імітаційних методів навчання та їх переваги.

Ключові слова: *метод аналізу конкретних ситуацій, метод інциденту, «мозковий штурм», розігрування ролей, гра, ігровий метод, імітація.*

ACTIVE TEACHING METHODS

Hruzina L., Hruzinov O.

Received: 18 Jun 2017

Нині існує проблема недостатньої розробки української термінології методів активного навчання і в аспекті еквівалентних англійських термінів. Сама дидактична гра, як правило, називається грою (game), а іноді вправою (exercise) чи діловою вправою. Основний термін «gaming» перекладається як «ігровий метод». Ключовий термін «game administrator» як «координатор гри» Крім того, застосовуються й інші терміни: посередник (umpire) і рефері (referee) та інші.

Науково-теоретичну основу дослідження становлять праці вчених-правознавців, зокрема М. М. Міхенка, В. В. Молдавана, Г. Х. Яворської. Особливості використання активних методів навчання в економічній освіті досліджують О. В. Аксьонова, Г. О. Ковальчук, В. М. Нагаєв, І. М. Найдьонов.

Розглянуті лише найбільш прийнятні в освітньому процесі підготовки правників методи активного навчання. Низка форм, таких як психологічний відео-тренінг чи організаційно-діяльна гра як активне соціально-психологічне навчання, вимагають окремого детального дослідження.

Класифікація методів активного навчання. У 1984 році вітчизняні вчені математика, фізики, психологи, економісти в межах постійно діючого київського семінару Київського інженерно-будівельного інституту розробили класифікацію методів активного навчання. Зокрема, запропонували визначати активним навчанням, по-перше, імітаційні неігрові заняття: аналіз конкретних ситуацій; імітаційні вправи; індивідуальний тренаж; по-друге, імітаційні ігрові заняття: ділову гру, рольову гру, ігрове проектування (конструювання). Ю. Н. Ємельянов наголошує, що активні групові методи, варто умовно об'єднати у три групи: неігрові методи, ігрові методи та сенситивний тренінг [3, 16–17]. Знані вчені-правознавці методи активного навчання визнають важливим засобом підвищення якості підготовки майбутніх юристів, оскільки є «стрижнем удосконалення організації навчального процесу в юридичних вузах України, які ведуть пошуки оптимального сполучення нових і традиційних форм і методів навчання» [5, 3].

Складовою частиною методу навчання визнається прийом. Дискусія чи дебати визнаються прийомом (елементом) методу навчання, оскільки метод навчання являє собою систему алгоритмізованих дій і визнається способом діяльності викладача і тих, хто навчається. Досить часто, під час дискусії ті, хто навчається, з радістю вигукують: «Я зрозумів!». В освітньому процесі підготовки правників, особливе місце має належати евристичним методам навчання, а також методам навчання, що спрямовуються на активізацію їх інтелектуальної і творчої освітньої діяльності, на розвиток правничого мислення, вироблення уміння приймати аргументовані рішення,

професійної компетентності. З точки зору Ю. Н. Ємельянова, активним груповим методом може бути названий будь-який спосіб планованої активності комунікативних процесів в навчальній чи іншій цільовій групі, незалежно від змісту поставлених навчально-пізнавальних, творчих або психокорекційних задач [3, 4].

Впровадження методів активного навчання в освітній процес передбачає застосування інтерактивних технологій як у процесі лекційного викладу навчального матеріалу, так і на семінарських та інших видах навчальних занять. Формою педагогічного спілкування може бути колоквіум (лат. colloquium співбесіда) чи міні-групи, групи з певною точкою зору, групи за інтересами або проблемні групи. Між тим, вибір методу навчання визначається: 1) змістовною метою освітньої діяльності, метою та особливостями навчальної дисципліни; 2) можливостями слухачів, наявними засобами навчання, кількістю аудиторних годин; 3) перевагами викладача, особливостями використання дидактичної системи в освітньому процесі. Основним фактором обрання методу навчання в особистісно-орієнтованому навчанні визнається продуктивна освітня діяльність майбутнього фахівця. Прийнято вважати, що підбір методу навчання визначається відповіддю на запитання. Що саме, який освітній продукт буде створено майбутнім фахівцем на навчальному занятті?

Неігрові методи навчання. Найчастіше в освітньому процесі підготовки правознавців застосовується метод аналізу конкретних ситуацій (*Case method*). Цей метод виконує різні функції і визнається інструментом дослідження і вивчення, оцінки і вибору, навчання і виховання. Прийняття рішень в ході аналізу конкретних ситуацій – процес, в якому попереднє рішення впливає на наступне, а наступне на попереднє. Відповідно, хибне рішення призводить до негативних наслідків і викладачем не оцінюється. Ситуаційний аналіз прийнято використовувати як метод вправ (наприклад,

метод обробки кореспонденції – basket method), метод критичного аналізу інциденту чи метод процесу прийняття рішення.

Конкретні ситуації можуть охоплювати широке коло питань чи проблем правозастосування, з якими так чи інакше зіткнеться студент в майбутньому. Можуть бути ситуації з невизначеністю вихідних відомостей чи поставлених запитань, а також з непотрібною (зайвою) для її вирішення інформацією. Іноді умова ситуаційної проблеми містять хибні відомості, суперечливі положення чи допускається можливість її вирішення в аспекті подальшого розвитку подій. Можуть впроваджуватись бліц-ситуації (обмежений час для обдумування відповіді), а також міждисциплінарний аналіз конкретної ситуації по темі: «Людський фактор! Які причини виходу із ладу радіостанції літака? Яка причина втрати керування польоту?» в аспекті виконання працівниками своїх трудових обов'язків.

Перевага цього методу у простоті організації навчального заняття та ефективності його наслідків. Під впливом аналізу конкретних ситуацій у студентів формується нова система прийомів і способів діяльності, змінюється характер поглядів і здобувається здатність робити те, що раніше вони не вміли. Після закінчення навчання, студенти починають діяти за аналогією з навчальною діяльністю – застосовують здобутий у процесі навчання досвід.

Під конкретною ситуацією прийнято розуміти подію, що має елемент конфлікту (лат. *conflictus* – зіткнення). Найбільш характерними рисами ситуації – проблемність і невизначеність. Виділяють стандартні ситуації (наприклад, прогул без поважної причини), критичні (наприклад, відмова працівника виконувати доручену роботу) і екстремальні ситуації (наприклад, аварія, нещасний випадок на виробництві). Проте варто навчити попереджати і ефективно вирішувати саме стандартні ситуації. Серед модифікацій конкретних ситуацій виділяють три: 1) ситуація-ілюстрація; 2) ситуація оцінка; 3) ситуація-вправа.

Виділяють декілька варіантів навчальних занять із використанням цього методу: 1) аналіз «досьє ситуації»; 2) без попереднього аналізу досьє, але з наданням дидактичного інструментарію; 3) без попереднього аналізу досьє і без дидактичного інструментарію, але із запитаннями викладачу; 4) студенти мають визначити, якої інформації, яких знань їм бракує і з яких джерел їх можна отримати. Нині не виникає проблем щодо пошуку сюжетів, що відповідають темі навчального заняття, їх методичній обробці, а також обрання ефективного варіанту навчального заняття чи методу пред'явлення ситуації студентам усно чи письмово. Однак необхідно сформулювати запитання-завдання студентам до кожної ситуації. Таке завдання має включати 5–7 запитань. До прикладу: Які правові норми були порушені...? Як Ви розумієте ...? Яке рішення може бути прийняте у цій ситуації?

Як правило, текст сценарію ситуації не має перевищувати 3–5 сторінок. Однак у разі аналізу судової практики обсяг сценарію може бути 10–15 сторінок. Застосовуються різні прийоми і способи пред'явлення ситуації, може бути: «досьє ситуації» (копії ділових паперів); відеозапис (звукзапис) бесіди, інтерв'ю, обговорення; набір фотодокументів чи презентація; розповідь учасника події та ін.

Процедура заняття може мати декілька стадій: 1) введення в проблему (до 5 хв.); 2) поділ академічної групи на малі групи чи міні-групи і постановка завдання для кожної групи (до 5 хв.); 3) робота групи над ситуацією (10–15 хв.); 4) навчальна дискусія (30–35 хв.); 5) підсумкові бесіди (до 20 хв.). Також потрібна рефлексія заняття (осмислення власних дій студентами).

Для цього методу властива такі ознаки як формулювання викладачем конкретної ситуації (проблеми) та конкретних запитань щодо її розгляду і вирішення. У процесі аналізу конкретної ситуації студентами здійснюється розробка варіантів її вирішення, їх обговорення, а також рецензування. Цей

метод стимулює звернення до джерел права, консультування і засвоєння інформації, що отримана на лекції, а також дає приклади практичного застосування професійної компетентності. Заохочуються навчальні дискусії та дебати. Проте метою цього методу не визнається лише просте закріплення теоретичних знань. Ситуаційний аналіз має розвивати ініціативу, аналітичне мислення майбутніх правників, здатність вірно застосовувати отриману інформацію, правові норми, а також аргументувати своє рішення щодо ситуації. Завданням цього методу визнається і розвиток уміння аналізувати ситуацію та виробляти самостійне рішення. Однак процес вироблення рішення має значно більше значення, ніж саме рішення ситуації.

Оцінка наслідків аналізу конкретної ситуації здійснює як студент, так і викладач. Ситуаційний аналіз дозволяє студентам: 1) здобути знання і збагатитись досвідом практичної діяльності, навчитись уникати помилок і хибних рішень, прогнозувати і планувати подальшу власну освітню діяльність; 2) розвинути здатність аналізувати правові ситуації і уміння формулювати алгоритм її вирішення; 3) визначати сутність проблеми, свою позицію – з'ясувати, що необхідно вирішити і чи є у цьому необхідність. Майбутні правники мають оволодіти способами оптимального вирішення конкретних ситуацій. Цей метод застосовується для встановлення зв'язку теорії і практики, формування вміння приймати обґрунтовані рішення, здобуття професійної компетентності. На наш погляд, необхідно виходити з тези, що не ситуації потрібні для закріплення знань, а навпаки, знання умінь та інших компетентностей потрібні для вирішення конкретних ситуацій. Саме у цьому контексті рекомендується застосовувати цей метод як метод, що формує компетентності вирішувати певні правничі проблеми.

Метод інциденту (Incident method) визнається модифікацією методу аналізу конкретних ситуацій і має й іншу назву – метод випадку [3, 56]. Проте істотно відрізняється від нього. Замість детального опису ситуації викладач повідомляє письмово чи усно лише

про інцидент. Отриманої інформації, як правило, не достатньо для прийняття обґрунтованого рішення. Це рішення, як правило, приймається в напруженій (стресовій) ситуації, суперечливій інформації чи наявності інших факторів, що обумовлюють не зовсім сприятливе прийняття відповідального і обґрунтованого рішення. За гострого дефіциту часу і неповноти інформації виникає ризик прийняття хибного рішення. Додаткова інформація надається викладачем, але тільки на прохання кожної малої групи студентів-правників. Призначенням цього методу визнається формулювання, з одного боку, уміння приймати рішення за умови недостатньої інформації, з іншого – навчитись збирати і використовувати необхідну для прийняття рішення правову інформацію. Однак приймати обґрунтовані і виважені рішення, не обтяжуючи себе зайвою інформацією, визнається мистецтвом, що удосконалюється в процесі здійснення освітньої діяльності. З цієї метою викладач може застосовувати певні методичні прийоми. Крім того, цей метод спрямований: 1) на подолання інерції; 2) на вироблення адекватних способів поведінки у разі стресової ситуації; 3) на здобуття компетентності приймати оптимальні рішення без емоційної напруги. За допомогою цього методу здійснюється тренування щодо вироблення уміння швидко зібрати необхідну інформацію і прийняття рішення, так і для нормальної (адекватної) реакції у разі певного непорозуміння. Цей метод формує компетентності оптимально вирішувати конфлікт інтересів в екстремальній ситуації, дає можливість відпрацювати стандарти стратегії поведінки правника з мінімальним емоційним напруженням і тим самим тренує здатність подолати вікову чи особистісну інертність. Сутність цього методу може зводиться і до аналізу й наступного обговорення представленого викладачем у письмовій чи іншій формі опису випадку судової практики. Майбутні правники мають творчо використати здобутий раніше професійний досвід правозастосування. Таким чином, цей метод сприяє формуванню уміння вирішувати проблему,

узагальнювати і аналізувати правові норми і у підсумку формуванню професійної компетентності. В основі цього методу лежить елемент імітації професійної діяльності.

Метод «мозкового штурму» (Brain storming) виник у 30-ті роки як спосіб висловлення нових ідей, що спрямовані на вирішення актуальної чи творчої проблеми малою групою. Сутність цього методу полягає у колективному пошуку нетрадиційних методів вирішення проблеми і сприяє розвитку динамічності мислення, абстрагуванню від об'єктивних умов і існуючих обмежень, а також формує вміння зосередитись на якійсь вузькій актуальній проблемі, тощо. Основою цього методу визнається: 1) колективна генерація ідей, активізація творчої думки; 2) зниження критичності і самоконтролю у процесі «мозкового штурму» завдяки чому підвищується впевненість у собі, що і проявляють у механізмі творчої активності. Визнано, що зниження критичності особи до своїх можливостей оптимізує умови для творчості. *Інакше, необхідно погасити в собі критика.* Основне завдання методу – генерація ідей вирішення проблеми і як наслідок звільнення учасників обговорення від інерції мислення і стереотипів.

При застосуванні цього методу здобувається професійний досвід: 1) обговорення проблеми та проголошення власної позиції, вірного сприйняття інших позицій; 2) дотримання визнаних правил ведення «мозкового штурму» і дискусії чи диспуту.

Процес «мозкового штурму» має декілька стадій чи етапів. *Перша стадія* (до 10 хвилин). Формується актуальна правова проблеми, яку необхідно вирішити учасникам. Формується декілька робочих груп від 3 до 5 учасників, а також експертна група. Видаються дидактичний інструментарій кожній групі і зокрема, регламент «мозкового штурму». *Друга стадія* (до 20 хвилин). Проводиться тренувальна сесія з метою максимальної допомоги учасникам звільнитись від впливу психологічних бар'єрів. *Третя стадія* (від 10 до 15 хвилин). Генерація ідей

– це пошук рішення поставленої проблеми. «Мозкова атака – штурм» розпочинається одночасно для усіх робочих груп. За кожною групою закріплюється експерт, що має письмово фіксувати висунуті ідеї. *Четверта стадія* (до 15 хвилин). Здійснюється оцінка і визначення експертами найкращих ідей. *П'ята стадія* (до 15 хвилин). Повідомлення наслідків «мозкового штурму». Обговорюються наслідки роботи групи, визначаються кращі ідеї, здійснюється їх обґрунтування і публічний захист. Приймається колективне рішення рекомендувати кращі ідеї для правозастосування. Метод «мозкового штурму» чи «мозкової атаки» займає гідне місце серед інших активних методів навчання в освітньому процесі.

Ігрові методи навчання. Як метод формального чи неформального навчання, початкова гра використовувалась ще з часів Давнього Єгипту. На теренах СРСР перша дидактична гра була проведена у 1936 році [3, 23].

Дидактична гра призначена для імітаційного моделювання в освітньому процесі реальних процесів і механізмів, що є об'єктом освітньої діяльності студентів-правників. Поряд з цим відпрацьовуються уміння прийняття рішень в умовах взаємодії, конкуренції між сторонами чи протилежності інтересів. За тематичною спрямованістю і характером проблеми прийнято виділяти ігри тематичні, ігри функціональні (процедурні), комплексні з навчальної дисципліни, а також міждисциплінарні. Дидактична гра сприяє формуванню професійної компетентності через реалізацію процесу правничої діяльності в навчальному процесі, а також освітній діяльності через гру. Однак на відміну від аналізу конкретних ситуацій в грі учасника бачать вплив свого рішення на наступні події і допустима зміну ефекту свого рішення. Інакше, допускається можливість переіграти ситуацію, що склалась не на користь її учасника. Протягом дидактичної гри, за рахунок імітації, можна спостерігати наслідки власних рішень. Але гра моделює тільки ілюзію реальності і визнається одним

із інструментів в освітньому процесі. Спілкування і емоції визнаються головним енергетичним джерелом дидактичної гри при підготовці до гри та у процесі цього дійства. Далі розглянемо конкретні моделі ігрових методів навчання.

Метод розігрування ролей (Role playing). До ознак цього методу відносять наявність проблеми і розподіл ролей, залежно від інтересів учасників цієї проблеми. Кожна мала група бере на себе роль окремої особи, учасника ситуації чи підрозділу організації і отримує дидактичний інструментарій. Навчальне заняття може проводитись в формі ділової бесіди, наради, юридичної консультації, прийому громадян чи судового засідання. Відбувається активна взаємодія учасників при обговоренні проблеми, дискусія, консультування, а також корегування викладачем процесу обговорення проблемної ситуації. Кожен із учасників аналізує проблему і вносить свої пропозиції, може погоджуватися чи не погоджуватися з поглядами інших учасників. Однак наслідком вирішення проблеми має бути конкретне рішення як компроміс між учасниками конфлікту. В заключній частині навчального заняття відбувається обговорення наслідків вирішення конфлікту. Таким чином, за допомогою імітації конкретних ситуацій здобуваються професійні компетентності і уміння ділового спілкування.

При застосуванні *методу інсценізації* майбутні правники стають учасниками інсценізації певних подій. Для цього методу важлива сценічна форма події. Тому ролі виконують лише окремі особи. Наприклад, роль адвоката, позивача, судді, керівника організації. Інсценізація, як одна з форм навчального заняття, застосовується при розгляді ситуацій, в основі якої лежить проблема взаємовідносин в колективі чи проблема правозастосування. Найпростішою визнається діалогова інсценізація. До прикладу, ділова бесіда щодо укладання трудового договору. Для успішного проведення інсценізації розробляються елементи реквізиту, створюються «театральність» дійства.

Метод ігрового проектування (конструювання). Цей метод спрямований на активізацію науково-дослідної діяльності, розвиток творчих здібностей. При ігровому проектуванні моделюється процес створення чи удосконалення об'єкта. Відмінність полягає у тому, що ігрове проектування здійснюється відповідно до функціонально-рольової позиції учасника проектування. Цінність цього методу полягає у комплексному характері діяльності усіх його учасників і отриманні освітнього продукту за певний період часу.

Тематика освітніх проектів може стосуватися проектів вирішення актуальної правової проблеми чи аспектів правозастосування чи інших проблем. До прикладу: «Правомірність застосування «дронів». Освітній проект повинен мати структурну основу, яка відображається в проекті (програмі чи проспекті). Цей метод має як спільні з дидактичною грою риси, так і відмінні. Різниця полягає в суті процесу, що моделюється – імітується чи відтворюється процес створення чи удосконалення об'єкта, освітня діяльність має характер проектування об'єкта. Процес ігрового проектування включає механізм погодження різної мети і інтересів його учасників. Імітація механізму погодження інтересів перетворює ігрове проектування у моделювання реальних процесів. Для ігрового проектування характерні такі ознаки методу як наявність складної правничої проблеми та формування груп для підготовки варіантів її розв'язання. Крім того, здійснюється імітація заходу щодо захисту варіантів проектів рішень, із застосуванням методики розігрування ролей. Ігрове проектування дає змогу глибоко поринути в проблему, яку необхідно вирішити, і спонукає знаходити цікаві форми презентації наслідків власних досліджень. Наприклад, погляд на укладання колективного договору, як на правовий механізм погодження інтересів, дозволяє по-новому оцінити структуру, зміст, процедуру розробки, обговорення і його укладання. Інший приклад, правова регламентація захисту трудових прав за законодавством України.

Висновки. Кожен із видів та форм навчальних занять, що забезпечують активну інтелектуальну і творчу діяльність майбутніх правників, відрізняється певними ознаками, має своє призначення і сферу застосування. Тільки їх поєднуючи можна досягти активізації освітньої діяльності здобувачів вищої юридичної освіти. Майбутні фахівці, що відчули динамізм ситуаційного аналізу чи ігрового методу навчання, пройшли випробування на самих собі, надають перевагу саме методам активного навчання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Грановская Р. М.* Элементы практической психологии. 2-е изд. Ленинград : Ленинградский ун-тет, 1988. 560 с.
2. *Емельянов Ю. Н.* Активное социальное-психологическое обучение : монография. Ленинград : Ленинградский ун-тет, 1985. 167 с.
3. *Ковальчук Г. О.* Активізація навчання в економічній освіті. Київ : КНЕУ, 1999. 128 с.
4. *Методические указания по классификации методов активного обучения / составители: Ю.С. Арутюнов, М.М. Бирштейн, В.Н. Бурков и др.* Киев : 1984. 12 с.
5. *Молдаван В. В., Михеенко М. М.* Юридичний практикум: навчальні ігри : навч. посіб. Київ : Либідь, 1994. 288 с.
6. *Найдонов І. М.* Викладання фінансово-економічних дисциплін: методика, технологія, управління : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 432 с.
7. *Современный словарь иностранных слов* : ок. 20 000 слов. СПб : Дуэт, 1994. 752 с.
8. *Фіцула М. М.* Педагогіка вищої школи : навч. посіб. 2-ге вид., доп. Київ : Академвидав, 2010. 456 с.

Стаття надійшла до редакції: 18.06.2017.

Рекомендовано кафедрою цивільного, господарського права та процесу

ACTIVE TEACHING METHODS

Hruzinova L., Hruzinov O.

Abstract. The methods of activization of educational activity of applicants of higher education in the aspect of obtaining professional competence are considered. Models of the analysis of situations and didactic games are considered. The modeling of active teaching methods is briefly described. The advantages of models of game simulation forms of teaching sessions are analyzed.

Keywords: case method, incident method, brain storming, role playing, gaming, simulation.

МЕТОДЫ АКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ

Грузинова Л. П., Грузинов О. Я.

Аннотация. Рассмотрены методы активизации обучения в аспекте приобретения профессиональной компетентности. Аннотируются модели анализа конкретных ситуаций и дидактической игры. Коротко анализируются моделирование имитационных методов обучения и их преимущества.

Ключевые слова: метод анализа конкретных ситуаций, метод инцидента, «мозговой штурм», разыгрывание ролей, игра, игровой метод, имитация.